

תרבות, חברה, חינוך: הסדנא לאמנות - שלושים שנות אמנות בקהילה

עמי שטייניץ

המאמר נכתב לכבוד אירוע 30 שנה לסדנא שנערך ב-2008.

הסדנא לאמנות הוקמה ביבנה בשנת 1978 ועברה למשכנה הנוכחי בשכונת רמת-אליהו, בראשון-לציון בשנת 1989. בשלושים שנות עבודתה פותחה בסדנא תפיסת אמנות המשלבת בין חברה, תרבות וחינוך. דגם העבודה שעוצב בסדנא והרצף ההיסטורי של קיומה, מציבים אותה כמוסד הוותיק בארץ שעסק והתנסה בשאלות של אמנות בקהילה.

מסכת של סתירות

בשנות השבעים התרחש שבר בחברה בישראל וחלה התפכחות ממדיניות כור ההיתוך. התחולל שינוי ביחסים בין קהילות המוצא השונות של אזרחי המדינה ונוסחו דרכי ביטוי, הכרה וייצוג חדשים. המהפך הפוליטי, עליית הליכוד והימין לראשונה לשלטון בשנת 1977, חשף את עוצמת הקוטביות הרעיונית, חברתית, כלכלית והתרבותית הקיימת בישראל. עוצמה שהוחרפה בעקבות המחיר הכבד שגבתה מלחמת יום הכיפורים באוקטובר 1973. השבר והשינוי (רם, 1998) הביאו לבחינה עצמית ואכפו על המערכת הפוליטית התייחסות לפערים ולאפליה המפלים את החברה בישראל. לצד מהלכי הסכסוך הערבי-ישראלי תפסו את מרכז התודעה הפוליטית מחלוקות חברתיות שהודחקו לשוליים.

המחלוקות שינו את הרכב השלטון והמפלגות, וקבעו דפוסים חדשים עבור מסגרות הדיון הציבורי. התפתחות זו העידה כי האפליה החברתית מעוגנת בשבר תרבותי שהניע את המהפך הפוליטי. מראשית שנות השבעים ערכו חברי תנועת הפנתרים השחורים הפגנות ופעולות מחאה בגין אפליה בדיור, בעבודה, בחינוך ובמעמד של יוצאי מדינות ערב והאסלאם בארץ. מחאת הפנתרים העלתה לראש סדר היום את מצוקת הפערים הכלכליים והחברתיים. היא הציבה את התודעה המזרחית כזהות פוליטית ותרבותית אלטרנטיבית שנכונה להתעמת עם הממסד האשכנזי המערבי (שטרית, 2004).

ההתפתחויות הפוליטיות שהביא המהפך יצרו מציאות עמוסת ניגודים המכתיבה את סדר היום בישראל עד לתקופה הנוכחית. פעולות תנועת גוש אמונים והתחזקות מפעל ההתנחלות בגדה המערבית ובעזה התחוללו לצד פינוי ימית, תוצאת הסכם השלום שנחתם בעקבות ביקור אנוואר סאדאת, נשיא מצרים, בישראל בחודש נובמבר 1977. סתירות מסוג זה השפיעו על אורחות הדמוקרטיה והתרבות הפוליטית בישראל והביאו בשנת 1978 להקמת תנועת שלום עכשיו ותנועות חברתיות אחרות של המגזר השלישי. יחסי הכיבוש עם הפלסטינים בשטחים הוחרפו. נערכו פעולות טרור קשות: רצח שלושה עשר ספורטאים בשנת 1972 באולימפיאדת מינכן, חטיפת וחילוץ מטוס נוסעים לאנטבה בשנת 1976, חטיפת אוטובוס בכביש החוף והריגת שלושים מנוסעיו בשנת 1978. מערכת היחסים עם הפלסטינים בשטחים השפיעה גם על המתרחש בתוך הקו הירוק. באירועי יום האדמה בגליל שהוכרז בשנת 1976 כמחאה על הפקעת אדמות נהרגו על ידי כוחות הביטחון שישה אזרחים ערבים.

מבחינה כלכלית החליטה ממשלת הליכוד החדשה על מהפך שהכיל עקרונות שוק אשר סתרו את ההצהרות החברתיות של הליכוד במערכת הבחירות. הגישה הרעיונית של המפלגה הליברלית בליכוד הייתה של כלכלה

חופשית, צמצום מעורבות הממשלה וביטול סובסידיות. במקביל, הכריזה ממשלת הליכוד על פרויקט פיזי וחברתי של שיקום שכונות בעיירות הפיתוח ובשכונות המצוקה (שמשוני, 2002).

בשנות ה-70 ולאחריהן התבררו בסיסי הלאומיות, הדת, החילוניות, והזהות התרבותית המכוונים את עמדות הכוח בישראל. האכזבה מהליכוד בעקבות מלחמת לבנון הראשונה ב-1982 והאינפלציה הדוהרת של מאות אחוזים בשנה הביאה בשנת 1985 להקמת ממשלת אחדות של הליכוד ומפלגת העבודה. ביטוי פוליטי למיזוגים בלתי אפשריים, לכאורה, המאפיינים את אורח ההתרחשות המקומי. באותן שנים התפתח סוג חדש של קריאה ביקורתית באקדמיה ובתרבות לגבי האליטות בישראל, יחסי הקהילות והמגזרים השונים ומציאות האפליה והפערים המבטאים חברה מעמדית שאינה מגשימה את ערכי הצדק החברתי (רם, 2006).

האמנות החזותית הממוערבת¹ (חינסקי, 2002) בישראל הושפעה בשנות השבעים מהתפתחות רעיונות האמנות המושגית באירופה ובארצות הברית. אמנות זו קראה באורח ביקורתי את דפוס הקיום החברתי-כלכלי של עולם האמנות והכילה יסודות פוסט מודרניים בעלי תובנות חברתיות, אקולוגיות ורב תרבותיות ששאפו לשינוי מאזן הכוחות במרחב הציבורי. האקטיביזם המושגי הניע פעולות שטח שנמנעו מיצירת חפצי אמנות המיועדים לשוק האמנות ולמזיאוניזם. היו אלה פעולות תיעוד ועשייה בסביבה ובקהילה שיצרו בישראל של שנות השבעים, אמנות פוליטית משמעותית ביותר לתולדות האמנות המקומית שעסקה באופן חדש בקשר בין אמן לחברה (אזולאי, 1993). שיקום מחצבת נשר לתיקון הנוף שביצע יצחק דנציגר ב-1971, פעילות החלפת האדמה בין קיבוץ מצר ליישוב הערבי מסר שערך מיכה אולמן ב-1972, צעדה עם מטרות ירי ברחובות ירושלים שערכו שרון קרן וגבי קלזמר ב-1973, מייצג החלב, בו שפכה אפרת נתן באיטיות חלב במורד גרם מדרגות ואחר כך נגבה אותו בסמרטוט מ-1974, פעולת מחנה הפליטים ביריחו שערך פנחס כהן גן ב-1974, עבודה עברית – פעולה במגורי פועלי בניין פלסטינים של גדעון גכטמן ב-1975, מייצג נידה שערכה יוכבד וינפלד ב-1976, (גינתון, 1998) ופעולות נוספות הצליבו, ללא תקדים, בין תפיסת אמנות מתקדמת למציאות תיעודית.

האמנות המושגית ערכה דה-מטרליזציה לחפץ האמנות והעמידה במבחן את הגדרות תפקיד האמן ועבודת האמנות בחברה. בין פעולה אקטיביסטית, מושגית ומהפכנית לבין יצירת האמנות המסורתית נוצרה דיאלקטיקה מתנגשת שמערערת ומכוננת את תפיסת האמנות. בהשפעת מרד הסטודנטים באירופה בשנת 1968, חדרה התפיסה המושגית אל האקדמיה וחתרה ליצירת גישות הוראת אמנות חדשות. הניסיון של ג'וזף בויס לנסח תפיסת אמנות טוטלית לשינוי פני החברה באקדמיה לאמנות בדיסלדורף בגרמניה, בשלהי שנות השישים של המאה העשרים הביאה לפיטוריו בשנת 1972. כאלטרנטיבה ייסד בויס את האוניברסיטה הבינלאומית החופשית ליצירתיות ולמחקר בין תחומי והצטרף למפלגת הירוקים בגרמניה בראשית דרכה. למהלכים אלה נודעה השפעה על כיווני חשיבה בתקופה המקבילה באקדמיה לאמנות בבצלאל בה ראו חלק מהמורים והסטודנטים בפעילות הפוליטית המשך ישיר של שיעורי הציור (בן דוד, 1988).

מושג חברתי

צומת הסתירות של שנות השבעים יצרה את הרקע למפגש בין אמנים בעלי עמדות פוליטיות שמאליות לבין תושבי עיירת פיתוח לאחר המהפך ועליית הימין לשלטון. המודעות המעמדית של האמנים והמהפך הפוליטי שחוללו תושבי השכונות והעיירות עלתה בחשיבותה על קוטביות העמדות הפוליטיות בשאלות ביטחון ושלום.

¹ במאמרה, "עיניים עצמות לרווחה": על תסמונת הלבקנות הנרכשת בשדה האמנות הישראלית, מכנה חינסקי כממוערבת את שדה האמנות בישראל. תחושה של נחיתות תרבותית מזינה את הצורך להיות מערבית תוך שלילת גלות עצמית ותרבות המרחב המזרחי על פי תרגום מערבי של קידמה.

מאיר שטרית נבחר מטעם הליכוד לראשות עיריית הפיתוח יבנה כבר בשנת 1974. הוא ביסס את קידום הישוב בשני אפיקים: רמת החינוך וצורת המגורים. במקום לחזק את העיר באמצעות מפעלים, נעשה ניסיון לעשות זאת באמצעות פרויקט בנה ביתך ומשיכת אוכלוסייה מבוססת. מהלך שהביא את הקיטוב החברתי-תרבותי אל רקמת החיים העירונית. אל התהוות זו הגיעה קבוצה של אמנים ואמניות, בוגרי מלחמת יום הכיפורים, האקדמיה לאמנות בצלאל ומוסדות אמנות אחרים שהתנסו בתקופת הלימודים במשמעות הפוליטית של האמנות המושגית. אמנים אלה חיפשו לפעול במוקדי החינוך התרבותי שהכתיבה מציאות הפערים המקומית ומחוץ למסגרת המקובלת של ממסד האמנות הממוערב בישראל.

המרחק מעולם האמנות שביקשו לחולל הפעולות המושגיות נקלע לסתירה כאשר שדה הפצת המידע אודותיהן נותר במרחב האמנות שאליו התנגדו (Thierry de Duve, 1996). פרויקט החממה הלימודית של אביטל גבע בקיבוץ עין שמר החל בשנת 1976 (נחום זמיר, 1993) במקביל לרצף פעולות מושגיות פוליטיות ואנטי אמנותיות שערך גבע בשנות השבעים והובילו אותו ב-1980 להתנתקות, לכאורה, מעולם האמנות ולהתמקדות בחממה כפעולת שטח חינוכית וסביבתית הנמשכת עד היום (עפרת, 1993). הופעת החממה כנציגת ישראל בביאנלה בוונציה בשנת 1993 הכיל אותה, על ערכיה המושגיים, כמרכיב בשדה הייצוג האמנותי. הסדנא לאמנות התחילה את דרכה ביבנה בשנת 1978 כמהלך מושגי שמתרחש במסגרת שדה האמנות ורואה בשפה החזותית כלי לשינוי בחברה, בתרבות ובחינוך. מהלך מבפנים זה ניסח את זהות הסדנא כפעולה מתמשכת של אמנות וחברה המודעת להקשר המעמדי של התרבות ופועלת על סמך תודעה מושגית ביחס לחפץ האמנות.

הנסיבות החברתיות שנוצרו בישראל, הפעולה המושגית, גישה רב תרבותית וחיוניות השפה החזותית לפרט ולקהילה השפיעו על ניסוח עקרונות עבודת הסדנא. יסודות הפעולה הרעיוניים של הסדנא: חברה, תרבות, חינוך, הונחו בשנים 1978 – 1984. בשנים אלו עוצבה תוכנית העבודה עם בתי הספר והוקמה הגלריה לאמנות. משנת 1985 עד שנת 1989 העמיקה הסדנא את פעולתה בהוראה ובקהילה והפכה לגוף מוכר ברמה ארצית. אולם, שנת 1989 הייתה שנת משבר שהציבה בפני הסדנא בעיות קיומיות הנובעות משלושה גורמים עיקריים: כלכלה ותקציב, תלות בתמיכה פוליטית עירונית ומעמדה הציבורי הירוד של האמנות. בשנה זו עוזבים אמני הסדנא את יבנה ועוברים בהזמנת מאיר ניצן, ראש עיריית ראשון-לציון, אל מקומה החדש בשכונת רמת-אליהו. משנת 1990 ועד שנת 2000 מרחיבה הסדנא את פעילותה במערכת החינוך באמצעות השתלמויות מורים והוצאת פרסומים ולקטים למורים לאמנות. בשנות האלפיים מגמת האמנות בהוראה שמובילה הסדנא מתפתחת אל תפיסת בית הספר כקמפוס תרבותי. הרעיונות וההתנסויות שמקדמת הסדנא בכל שנות קיומה שואפים לשינוי מבני בהגדרת המעמד הציבורי של האמנות. במסגרת העבודה משולבים בסדנא תחומי אמנות שונים: צילום, וידאו, ציור, פיסול, תיאטרון, אדריכלות, קרמיקה, עיצוב, ופיתוח תוכניות המציבות את השפה החזותית ככלי חיוני ברמה האישית והקהילתית ובמשמעות כלל ארצית. שילוב האמנות, התרבות, החברה והחינוך התפתח בסדנא במקביל לשיח שהתפתח מדיון חברתי כלכלי בשנות השמונים, לפרשנות רב תרבותית בשנות התשעים (שוחט, 2001) ומצוקת מערכת החינוך בראשית שנות האלפיים (דהאן, יונה 2005). צירוף היסטורי מצטבר זה מאתגר את כלי השפה החזותית ואת העוסקים במושגי המעורבות האמנותית להמשיך להשתתף בתהליך הכתיבה אודות צדק חלוקתי, חברתי ותרבותי.

נקודת מוצא, 1978 – 1984

שלושה מרכיבים עיקריים עיצבו את עבודת הסדנא מראשית דרכה: עבודה עם בתי הספר במסגרת יום הלימודים, תפיסת הקהילה כמרכז תרבות ומימון עירוני המאפשר יצירה עם כלל הילדים ללא פערים כלכליים. מבנה זה גובש

בין השנים 1978 – 1984 ושימש עד 2013 נקודת מוצא ערכית של פעולותיה. סדר העדיפות של תושבים בעיירת פיתוח לא אפשר בשנת 1978 הקמת מסגרת חוגים כמקובל ביושבים מבוססים. האופן הציבורי של פעולת הסדנא מציג, בעידן מוחרף של הפרטה וגלובליזציה, דגם של אחריות ממלכתית הנחוץ לכלל החברה.

המקום, העצמאות והכלים שהוענקו לסדנא אפשרו לאמניה יצירת מעבדה ייחודית להתנסות ושיח אודות תפקיד האמנות בקהילה. העבודה הרב תחומית עם ילדי בתי הספר שילבה כושר הבעה וקריאה של השפה החזותית, הכרת מקומה בתרבות ולימוד הקשריה החברתיים והתקשורתיים. צוות הסדנא הורכב מאמנים עכשוויים, בוגרי אקדמיות לאמנות הפועלים במטרה לחזק את ההכרה בכוח הביטוי של כל פרט ללא הבדלים סוציו-אקונומיים ותרבותיים או הבדל בכישורים. העבודה בסדנא נערכה בקבוצות קטנות, שעתיים בכל שבוע בתוכנית מתמשכת, שאינה ממוקדת בלימוד טכניקות או יצירת עבודות אמנות בלבד. כלי הביטוי החזותיים משרתים תהליך של הכרות עם אפשרויות הבעה, חומרים, תחומים, תכנים, זהות ותקדימים תרבותיים.

השאיפה להוסיף ליצירה בסדנא מרכיב של התבוננות ושיח הובילה בשנת 1984 להקמת גלריה לאמנות במסגרתה. צפייה בתערוכות דרשה יציאה לביקורים חד פעמיים במוזיאונים בערים הראשיות. במציאות הכלכלית והחברתית של שנות השמונים, ואף כיום, ביקורים כאלה נדירים וחד פעמיים. ביבנה צמחו באותן שנים שכונות חדשות והיא הוכרזה לעיר בשנת 1986. מבחינה עירונית ברור היה כי תפנית במציאות של מרכז ופריפריה משמעה צמיחה של מוסדות תרבות מקומיים ומודעות ארצית לפעולתם. בשנת 1982 ערכה הסדנא את פרויקט תשלובת למפגש בין תלמידי תיכון מיבנה ומתל-אביב בביתן הלנה רובינשטיין של מוזיאון תל-אביב לאמנות ותערוכות הוצגו מעת לעת בסדנא. גלריית הסדנא היא בין הגלריות הראשונות שהוקמו מחוץ למרכזים המקובלים בערים הגדולות. הגלריות המוקדמות הוקמו בעיקר בקיבוצים כדוגמת הגלריה בקיבוץ כברי שנוסדה בשנת 1977. גלריית הסדנא הייתה סנונית ראשונה לגלריות בעיירות פיתוח ובישובים עירוניים. תוכנית העבודה של הגלריה כללה תערוכות נושא יחיד מתחומי האמנות העכשווית, תערוכות שעסקו בעיר ובתושביה, ותערוכות שהציגו עבודות ילדים. הגלריה צרפה מקצועות אמנות עיוניים: אוצרות, תצוגה והתבוננות, לתהליכי העבודה עם הילדים והעצימה את תפקיד הסדנא כמקום המשרת את כלל הקהילה. אמני הסדנא לצד אמנים מוכרים כמו משה גרשוני ואמנים אחרים אשר השתתפו בתערוכות יחיד ונושא הופיעו בתקשורת והציבו את יבנה על מפת התערוכות בארץ.

שיא ושבר

בין השנים 1985 – 1989 הגיעה הסדנא לאמנות לבשלות רעיונית וחפשה אפיקים להעמקה ולהתרחבות ברמה העירונית וברמה הארצית. פותחה תוכנית מקיפה של אמנות בקהילה הכוללת בין היתר: ספריה אזורית להשאלה ועיון, סדנאות השתלמות למורים לאמנות, בית ספר תיכון אזורי לאמנות ובית ספר ערב למבוגרים, אירוע אמנות כלל ארצי ועמותת הורים. על פי מרכיבי התוכנית החלה הסדנא לקדם השתלמות מורים בנושאי האמנות ובתחומי האמנות בהוראה ובקהילה. נאסף מידע אודות פעילות ארצית בתחום, הוכן מצע רעיוני להקמת בית ספר תיכון וגובשה תוכנית לקיום אירוע ארצי של אמנות בקהילה. האירוע נועד להכיר ולהחליף מידע בין העוסקים באמנות בקהילה ולייסד פורום כלל ארצי לדיון ולשיתוף פעולה בשאלות מקצועיות ורעיוניות. בשנת 1989 חנכה הסדנא ביבנה שני פרויקטים של פסלי חוצות שימושיים המשלבים משחק ורעיונות סביבתיים. בשנה זו הביאה הסדנא את העשייה לרמה מתקדמת של פעולה. מסגרת הבוקר עם בתי הספר פעלה לצד תוכנית חוגים לילדים, נוער ומבוגרים בשעות הערב. התפתחות שכונות בנה ביתך ושכונות חיל האוויר בעיר הביאו לעליה במספר המשתתפים בחוגים אשר ממנו את ההוצאות והעלו את הכנסות הסדנא. הגלריה ערכה עשר תערוכות בשנה שלוו בהדרכות ובמפגשי שיח גלריה. פתיחת התערוכה השנתית המרכזית בנושא העיר שנערכה בשיתוף עם סטודנטים מאקדמיות לאמנות השתלבה במסורת אירועי ערב יום העצמאות בעיר.

אולם, שנת 1989 הייתה גם שנת משבר ומעבר כל אמני הסדנא לשכונת רמת-אליהו בראשון-לציון. תקופה קצרה לאחר חילופי גברי בראשות עיריית יבנה התבשרה הסדנא על תוכנית קיצוצים עירונית שמשמעותה סגירת תוכנית הבוקר לתלמידי בתי הספר ודרישה כי הסדנא תהפוך לכלכלית ותממן את ההוצאות מהכנסותיה. מסגרת לימודי הבוקר ופעולות הסדנא בשכונות העיר מומנו עלי ידי העירייה והיוו את מוקד פעילותה ושליחותה החברתית של הסדנא. תוכנית הבוקר אפשרה את עבודת הסדנא עם כלל ילדי היישוב ומשמעות הפסקתה היה ניתוק רבים מהם מפעילות תרבותית והעמקת הפער החברתי שהתפתח בישוב עם הקמת שכונות צמודות קרקע וכניסת תושבים מבוססים לעיר. הגישה הכלכלית משמעה עבודה עם בעלי היכולת בעיר במסגרת חוגים בלבד. המחויבות הציבורית החינוכית לכלל התושבים נקטעה ואמני הסדנא יצאו למאבק ציבורי בתקשורת, פנו למוסדות ולאישי ציבור, נפגשו עם נשיא המדינה דאז, חיים הרצוג, והקימו עמותת הורים. בעת המאבק, כאשר התברר כי לא ניתן להגיע להבנה מחדשת עם הרשות, קיימו אמני הסדנא פגישות עם רשויות עירוניות אחרות על מנת למצוא לה משכן אלטרנטיבי על פי דגם עבודתה. המעבר לרמת-אליהו, שהוגדרה שכונת שיקום, אפשר את המשך הפעולה הערכית של הסדנא.

המשך חדש

המשבר, המאבק והמעבר חידדו את התובנה המושגית של פעולת הסדנא. חוסנה הרעיוני נובע מחברותה במערכת הציבורית ושותפותה בהוראה ובקהילה. המיקום הציבורי קושר את הסדנא לשאלות ולהתנסויות הקובעות את סדר העדיפויות הציבורי הנערך, לטוב ולרע, בתהליך הדמוקרטי. שותפות זו מתקיימת על סמך תקציב ציבורי ואינה אפשרית במסגרת תלות כלכלית בהכנסות מחוגים לבעלי יכולת או תרומות של ארגונים ונדיבים. כלי התרבות, החינוך והאמנות הם חלק מזהות אזרחית שאינה ניתנת להפרטה, חלק מצמצום פערים בחברה, שוויון בהשכלה ושיח בין תרבויות המעצב את תחושות זהות ושייכות פרטיות וציבוריות. הסדנא יכולה לשנות את סדר פעולתה על פי תמורות ציבוריות אך אינה יכולה להתפרק מהנכס הציבורי של ערכיה. נכס זה משמעו נוכחות אקטיביסטית של אמנים והשפה החזותית בהוראה ובחברה באורח מעמיק, משולב, רצוף ומתמשך. לצורך כך נדרשת הכרה פוליטית עירונית ותמיכה בלתי תלויה במעמד החינוכי של התרבות והאמנות לחיים הציבוריים ולתולדות הקהילה.

הסדנא הגיעה לרמת-אליהו סמוך לפרוץ מלחמת המפרץ הראשונה בחודש ינואר 1990. עקב התקפות טילים על אזור המרכז הופסקו הלימודים והתלמידים נותרו במשך חמישה שבועות בחוסר מעש בבתיהם. אחת הפעולות הראשונות של הסדנא במקומה החדש היה לפעול עם הילדים בחצרות ובכניסות הבתים. עם תום המלחמה נערכה הסדנא לפעילות עם בתי ספר ולהקמת הגלריה. שכונת רמת-אליהו הוותיקה והשכונות החדשות של מערב ראשון-לציון הכילו מארג חברתי מתאים לעבודת הסדנא. אולם, מבחינה עירונית, סדרי הגודל והאפשרות לשרת את כלל התושבים היו שונים לחלוטין. הניסיון הציבורי שצברה הסדנא, תוכניות ההרחבה שפיתחה בשלהי התקופה ביבנה, לקחי המשבר, והמציאות העירונית החדשה בראשון-לציון, הביאו את הסדנא לכמה מסקנות מעשיות. הסדנא הרחיבה בשנים 1990 – 2000 את המרכיב העיוני של עבודתה. הרחבה זו נועדה להפיץ את שיטות עבודתה בבתי הספר ולהצביע על ההקשר התרבותי, המקומי והבינלאומי בו נערכת פעולת האמנות בהוראה. בעזרת השתלמויות מורים ופרסומים למורים הוצעו חלק מערכי העבודה של הסדנא כמרכיבי פעולה לאמנות בהוראה. נערכו השתלמויות בנושא העלייה, התמודדות שניצבה בפני בתי הספר בעקבות העלייה ממדינות ברית המועצות לשעבר ומאתיופיה, בתחום הוראת האמנות והכרת השפה הצילומית, ובאפשרות של אוצרות, תצוגה וגלריה בבית הספר. בהמשך להשתלמויות יצאו לאור פרסומים ולקטים כמקראה לשילוב מרכיבי עבודת הסדנא ורעיונותיה בבתי הספר. באותן שנים הועמקה ההכרות עם ספרות מקצועית בינלאומית אודות תפיסות שגובשו במרכזי מחקר לאמנות

בהוראה כמו מכון גטי בלוס אנג'לס ובפרוג'קט זירו באוניברסיטת הרווארד. תפיסות אלה משלבות חשיבה התפתחותית, יצירתית, רב תרבותית וחברתית והציעו תוכניות כדוגמת תוכנית הוראת האמנות הרב תחומית שמפיץ מכון גטי (Dobbs, 1992). התוכנית הציעה ללמד אמנות בבתי ספר על סמך הרכב המשלב יצירה, תצוגה, תולדות האמנות ואסתטיקה. התוכנית, שהחלה בשנת 1982, קרובה לגישה שפותחה בסדנא ומשלבת בין יצירה לתצוגה שפותחה בעיקר מיום הקמת הגלריה בשנת 1984. בשנות התשעים יצרה הסדנא מספר שיתופי פעולה עם סדנאות דומות במדינות אחרות. ב-1993 נערכה התערוכה, 'יהי רקיע, בנושא איכות הסביבה בשיתוף ילדי הסדנא וילדים ממרכז התרבות הנרי סטריט סטלמנט, בלוייר איסט סייד בניו-יורק. בשנת 2000 יצאו תלמידי תיכון של הסדנא לדיצ'בך, עיירה סמוכה לעיר פרנקפורט, למפגש משותף של נערים ונערות מסדנאות בפרנקפורט, וילנא ומונפלייה.

הסדנא בבית הספר

החשיבה על מעמד האמנות בהוראה הביאה בראשית שנות האלפיים את הסדנא לפיתוח תפיסת בית הספר כקמפוס תרבותי. התפיסה מהווה שלב נוסף בניסיון להטמיע את המרכיבים הרעיוניים והערכיים שפותחו בסדנא במסגרת ההוראה. בית הספר הוא המוסד הראשון של הקהילה בו נערכת עבודה תרבותית. בו מתרחשת חשיבה אודות דרכי הלימוד והתכנים החשובים להתפתחות ולעמידת הילדים. בית הספר אינו רק מוסד לימודים, הוא מוקד תרבות העוסק בהשכלה ומקנה ניסיון וערכים חשובים להתמצאות וביטוי במרחב הציבורי. בבית הספר נפגשים ילדים, הורים ומורים במסגרת הקהילתית הראשונית של החיים האזרחיים. ידע אינו ריכוז של סיכומים מילוליים אלא מתבטא ביכולת לשזור מחשבות, פעולות, הקשרים, הערכות ורגשות. השתלבות השפה החזותית בהוראה לצד השפה המילולית והחשובית מוסיפה מרכיבים של יצירה, תלת מימד, חוויה חושית, תצוגה והתבוננות ללמידה. השפה החזותית וכלי האמנות קושרים בין תחומים בסביבת הלימודים הכוללת ומקומם אינו מוגבל לשיעור מקצועי מובחן בלבד. סביבה זו קשורה בביטוי יצירתי של תכני הלימוד, בהצגתם באמצעות גלריה וכלי תצוגה מקצועיים ובקשר שלהם עם הסביבה והקהילה.

תוכנית בית הספר כקמפוס תרבותי נוסתה בבית הספר הממלכתי אלונים, ובבית הספר הממלכתי דתי זבולון המר. בשני בתי הספר הוקם סטודיו אמן ונוסדה גלריה. אמני בית הספר בשיתוף המורות המקצועיות גבשו תוכנית עבודה חזותית ועיונית. בתום כל תהליך הוצגה בגלריית בית הספר תערוכה שנחנכה בהשתתפות קהל הורים ומוזמנים. התהליכים התרחשו בשלושה תחומים בקרב תלמידי כיתות ה' וכיתות ו': שתי תערוכות נבעו משעורי גיאוגרפיה, אחת משיעור גיאומטריה ותערוכות ספרות עסקה בסיפור העממי. בכל התערוכות נמצא מוטיב מתרבות המקום והקהילה ששולב בחומר הלימודים. בסיפור העממי רשמו הילדים סיפור מפי בן משפחה, בשיעור גיאומטריה תיעדו התלמידים גופים גיאומטריים במבנים בסביבת מגוריהם, בשיעור גיאוגרפיה בבית הספר "זבולון המר" רואיינו בני משפחה שונים אודות הנתונים הגיאוגרפיים וחיי הקהילה של ארצות מוצאם ובשיעור גיאוגרפיה שנערך בבית הספר "אלונים" יצרו הילדים קופסאות מיניאטורה על פי הגיאוגרפיה האישית של משפחתם. התוכנית, במבנה חלקי, פועלת כיום בבית ספר איתמר.

מרכז חברה, תרבות ולמידה

הסדנא ממקדת את עיקר עבודתה עם תלמידים ועם בתי ספר ורואה בהם את יוצרי התרבות של סביבתם. היא משלבת את כלי הביטוי האמנותיים בהוראה באופן הנוגע לכל ילד ובאמצעותו בקהילה הבוגרת. הנחלת מרכיבי הפעולה של הסדנא בחיי בית הספר: סטודיו אמן, יצירה, גלריה, אוצרות ותערוכות מאפשר לה להתפתח למרכז מעשי ועיוני לחברה, תרבות ולמידה. המרכז מתוכנן לפעול כאתר של אמנות, לומדה וחברה בו מתנסים אמנים, יוצרים, פעילים חברתיים והקהל הרחב. ב-2006 נפתח בסדנא סטודיו ליוצרות בחומר מקהילת יוצאי אתיופיה.

הנשים מציגות בסדנא את עבודותיהן, עובדות בשיתוף עם אמנית קרמיקה עכשווית, עורכות סדנאות לאמנות קרמיקה אודות העבודה בחומר באתיופיה ומשווקות את יצירותיהן על מנת למצוא פרנסה באומנות.

בתום שלושים שנים ניצבת הסדנא ולפניה דרך ארוכה בנתיב האמנות בקהילה. השינוי במעמד האמנות בהוראה תלוי בסדר עדיפות התקציבים הממלכתיים ובתמיכה פוליטית מקומית. תהליכי הפרטה וגלובליזציה מתעצמים סותרים מהלכים של אחריות קהילתית ומקדמים גרסה תקשורתית ושיווקית של כור היתוך גלובלי. שיח הלימוד, ההשכלה, התרבות והחברה נוגע לעיצוב אישי ומקומי של אזרחות שנועד להבטיח תחושת שייכות של חברה. הקושי בהגדרה של זהויות אישיות וקהילתיות נובע ממורכבות הקשר בין ישויות תרבות שונות והאופן המתחשב לפיו חינוכי לערוך את השיח ביניהן (עמור, 2002). הבנה מהותית של תפקיד האמנות קשורה לביטוי ראוי של צדק חברתי בו משתלבים מרכיבים תרבותיים של הכרת השונות ומרכיבים חברתיים וכלכליים של חלוקה. ביטוי זה תלוי ביכולת לקיים פעילות ושיח משותפים כחברים שווים בקהילה (סברסקי, 2004). בית הספר משמש זירה ציבורית להתנסות בערכים תרבותיים שיסודם בהזדמנות שווה ושואפים למודעות חברתית בעלת השפעה על היררכיית הזהויות ועל התפתחות הגדרות הזהות עצמן (דהאן, 2007). עיקרון זה מגדיר את בית הספר כמקום מרכזי לפעילות מושגית שנעלמה משדה האמנות העסוק בעיקר בחפץ ובשיווק. כמקום שראוי כי משרתי ציבור יבינו את מהותו התרבותית ואת מקומו כמרכיב חיוני בסדר העדיפות החברתי.

מקורות:

אריאלה אזולאי, מקומה של האמנות, סטודיו 40, 1993, עמ' 9

ארנון בן דוד, בויס בבצלאל, קו 8, 1988, עמ' 54

אלן גינתון, "העיניים של המדינה" אמנות חזותית במדינה ללא גבולות, מוזיאון תל-אביב, 1998, עמ' 25 – 58

יוסי דהאן, תיאוריות של צדק חברתי, משרד הביטחון, 2007, עמ' 168

יוסי דהאן ויוסי יונה, דו"ח דוברת: על המהפכה הניאו-ליברלית בחינוך, תיאוריה וביקורת, גיליון 27, 2005, עמ' 11 - 38

נחום זמיר, החממה כמחקר ופיתוח, אביטל גבע, החממה, הביאנלה בוונציה, 1993 אוצר גדעון עפרת, עמ' 67

שרה חניסקי, "עיניים עצומות לרווחה": על תסמונת הלבקנות הנרכשת בשדה האמנות הישראלית, תיאוריה וביקורת, גיליון 20, 2002, עמ' 57 – 86

שלמה סברסקי, פערים בחינוך ומדיניות הפיתוח הכלכלי חברתי בישראל, אי שוויון בחינוך, עורכת דפנה גולן עגנון, בבל, 2004, עמ' 38 - 39

מאיר עמור, אזרחות ישראלית: מרב תרבותיות לבין תרבותיות, מזרחים בישראל, הקיבוץ המאוחד, 2002, עמ' 271

גדעון עפרת, אביטל גבע, החממה, הביאנלה בוונציה, 1993, עמ' 17

אורי רם, מחדל, מחאה, מהפך: חברה ופוליטיקה בישראל בשנות השבעים, היבטים באמנות הישראלית של שנות השבעים "העיניים של המדינה" אמנות חזותית במדינה ללא גבולות, מוזיאון תל-אביב, 1998, עמ' 11

אורי רם, הזמן של ה'פוסט', לאומיות והפוליטיקה של הידע, רסלינג, 2006, עמ' 89 – 114

אלה שוחט, זכרונות אסורים, לקראת מחשבה רב תרבותית, בימת קדם לספרות, 2001, עמ' 21

סמי שלום שטרית, המאבק המזרחי בישראל 1948 – 2003, עם עובד, 2004, עמ' 166

דניאל שמשוני, שיקום השכונות – פוליטיקה של שינוי, קו אדום הקיבוץ המאוחד, 2002 עמ' 12-14

Stephen Mark Dobbs, The D.B.A.E Handbook, An Overview of Discipline-Based Art Education, Getty Center, 1992, p. 21

Thierry de Duve, Kant after Duchamp, MIT press, 1996, p. 298

